

Πρωτόκολλο Διαχείρισης Ενδοσχολικής Βίας και Εκφοβισμού (Ε.ΒΙ.Ε.)

ΒΗΜΑ 1: ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΟΥ Ε.ΒΙ.Ε.

Σκοπός: Να αξιολογηθεί το επίπεδο σοβαρότητας του αναφερόμενου περιστατικού και του πιθανού ιστορικού.

Είναι απαραίτητο η ενημέρωση των γονέων/κηδεμόνων των μαθητών/τριών που εμπλέκονται σε περιστατικά Ενδοσχολικής Βίας και Εκφοβισμού (Ε.ΒΙ.Ε.) να γίνεται σε ξεχωριστές συναντήσεις, ανά οικογένεια. Ο τρόπος επικοινωνίας με τους γονείς/κηδεμόνες διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διαχείριση των περιστατικών. Χάρη στην επικοινωνία μαζί τους επιτυγχάνεται η αποτροπή ανάληψης πρωτοβουλίας από αυτούς να επιλύσουν το πρόβλημα με τον δικό τους τρόπο. Οι συζητήσεις με τους γονείς/κηδεμόνες αποσκοπούν στην εξεύρεση τρόπων υποστήριξης των εμπλεκόμενων παιδιών και στη διασφάλιση της συνεργασίας σχολείου-οικογένειας. Κατά τη διαχείριση, λαμβάνονται όλα τα μέτρα προστασίας των προσωπικών δεδομένων κάθε παιδιού που εμπλέκεται.

Ακολουθεί η ανάπτυξη των σχετικών πρωτοκόλλων ανά βαθμίδα εκπαίδευσης¹: Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια.

ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση η επικοινωνία με τους γονείς/κηδεμόνες οργανώνεται από τον/τη Διευθυντή/ντρια και τον/την εκπαιδευτικό που έχουν οριστεί αποδέκτες- υπεύθυνοι αποδοχής αναφορών σε επίπεδο σχολικής μονάδας. Πρώτιστο μέλημα της ομάδας διαχείρισης του κάθε περιστατικού είναι η ασφάλεια του/της μαθητή/τριας που φέρεται να υπέστη Ε.ΒΙ.Ε. Επιβάλλεται όπως οι διαδικασίες να ακολουθούνται με προσοχή, ώστε να αποφευχθεί η περαιτέρω στοχοποίηση του/της εν λόγω μαθητή/τριας. Επισημαίνεται ότι στις περιπτώσεις που η αναφορά αφορά κακοποίηση από ενήλικα, το σχολείο ακολουθεί τη διαδικασία όπως προβλέπεται από τον Νόμο 3500/2006 – ΦΕΚ 232/Α'/24.10.2006².

Α.1 Συνάντηση/ενημέρωση με τους γονείς /κηδεμόνες που προέβησαν στην αναφορά περιστατικού Ε.ΒΙ.Ε.

Ο/Η αρμόδιος/α εκπαιδευτικός:

- Επικοινωνεί το συντομότερο με τους γονείς/κηδεμόνες του/της μαθητή/τριας που προέβησαν στην αναφορά, τους ενημερώνει για την εφαρμογή της πολιτικής του σχολείου ως προς την αντιμετώπιση περιστατικών Ε.ΒΙ.Ε. και τους διαβεβαιώνει ότι το σχολείο θα προβεί σε όλες τις απαραίτητες ενέργειες ώστε το παιδί τους να αισθανθεί ασφάλεια και φροντίδα που θα ενισχύσουν το αίσθημα του «ανήκειν» στο σχολείο. Σε περιπτώσεις που έχει προκληθεί σωματική βλάβη, έντονη ψυχική δυσφορία ή καταστροφή/κλοπή προσωπικών αντικειμένων είναι απαραίτητο η επικοινωνία να γίνει άμεσα.

¹Παρατηρητήριο για τη Βία στο Σχολείο (ΠΑ.ΒΙ.Σ.) (2024). Πρόληψη και διαχείριση περιστατικών σχολικού εκφοβισμού. Λευκωσία: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου. Ανακτήθηκε από <https://enimerosi.moec.gov.cy/archeia/1/ypp11441c>

²Οι εκπαιδευτικοί γενικής και ειδικής αγωγής αποτελούν πρόσωπα με καθημερινή παρουσία στη ζωή του παιδιού και οφείλουν να μεριμνούν ώστε να αναγνωρίσουν τυχόν αλλαγές στη συμπεριφορά του ή αν του συμβαίνει κάτι. Στο πλαίσιο του ίδιου ρόλου έχουν τη ρητή υποχρέωση από το νόμο να καταγγείλουν περιστατικά κακοποίησης ή παραμέλησης που πληροφορούνται με οποιονδήποτε τρόπο ή διαπιστώνουν οι ίδιοι.

Βλ. και ΕΣΑ-ΚΑΠΑ-Π-Οδηγός-Εφαρμογής-Πρωτοκόλλου-Διαχείρισης-ΚαΠα-Π.pdf (ich-mhsw.gr).

- Καλεί τους γονείς/κηδεμόνες να προσέλθουν στο σχολείο, σε περίπτωση που κρίνει χρήσιμο να υπάρξει κατ' ιδίαν συνάντηση μαζί τους.
- Ζητά τη συνεργασία τους και την παροχή στήριξης προς τον/τη μαθητή/τρια.
- Ενημερώνει τους γονείς/κηδεμόνες ότι το σχολείο θα επικοινωνήσει εκ νέου μαζί τους για τη διαχείριση του περιστατικού.

A.2 Συνάντηση με τον/την μαθητή/τρια που φέρεται να υπέστη Ενδοσχολική Βία και Εκφοβισμό

Ο/Η αρμόδιος/α εκπαιδευτικός:

- Καθησυχάζει τον/τη μαθητή/τρια ότι έπραξε ορθά που μίλησε στους γονείς/κηδεμόνες γι' αυτό που του/της συνέβη, αφού είναι σημαντικό ο/η μαθητής/τρια να αισθανθεί υποστήριξη και ασφάλεια στο σχολείο.
- Εξηγεί ότι δεν πρέπει να ανταποδώσει την πράξη Ε.Βι.Ε., καθώς αυτή δεν είναι η σωστή αντίδραση και επιπλέον θα μπορούσε να χειροτερέψει τα πράγματα.
- Συλλέγει πληροφορίες όσον αφορά:
 - ✓ στα γεγονότα, στους/τις μαθητές/τριες που ασκούν Ε.Βι.Ε., στον χώρο (π.χ. προαύλιο, διάδρομος, τουαλέτες, εκτός σχολείου), στον χρόνο (π.χ. διάλειμμα, ώρα του μαθήματος), σε τυχόν επαναληψιμότητα και στη συχνότητα επανάληψης,
 - ✓ στους μαθητές/τριες που ασκούν Ε.Βι.Ε.,
 - ✓ στην ύπαρξη ή όχι παριστάμενων / παρατηρητών/τριών,
 - ✓ στο πώς αντιλαμβάνεται, νοηματοδοτεί ο/η μαθητής/τρια τα γεγονότα,
 - ✓ στις ενέργειες του/της μαθητή/τριας για να προστατεύσει τον εαυτό του/της,
 - ✓ στις συνέπειες (π.χ. απουσίες από το σχολείο, μείωση σχολικής επίδοσης, αλλαγή διάθεσης και συμπεριφοράς).
- Διαβεβαιώνει ότι το σχολείο θα επιληφθεί του θέματος και θα κάνει ό,τι είναι απαραίτητο για την ασφάλεια και την προστασία του/της, σύμφωνα με όσα ορίζονται στην πολιτική του σχολείου για την δίκαιη και αποτελεσματική αντιμετώπιση περιστατικών Ε.Βι.Ε.
- Προγραμματίζει νέα συνάντηση μαζί του/της το συντομότερο δυνατόν, ενώ τον/τη διαβεβαιώνει ότι παραμένει στη διάθεσή του/της για ό,τι χρειαστεί.

B.1 Συνάντηση με τον/την μαθητή/τρια που άσκησε Ενδοσχολική Βία και Εκφοβισμό

Ο/Η αρμόδιος/α εκπαιδευτικός:

- Ενημερώνει ότι το σχολείο έχει λάβει γνώση για το περιστατικό Ε.Βι.Ε. στο οποίο εμπλέκεται.
- Επισημαίνει στον/στη μαθητή/τρια που φέρεται να άσκησε Ε.Βι.Ε. ότι αυτές οι συμπεριφορές δεν γίνονται αποδεκτές, σύμφωνα και με την πολιτική του σχολείου και τον Εσωτερικό Κανονισμό Λειτουργίας του.
- Δεν κατηγορεί και δεν κρίνει τον/τη μαθητή/τρια και τον/την αντιμετωπίζει με σεβασμό, ακούγοντας και τη δική του/της εξιστόρηση των γεγονότων που έλαβαν χώρα.
- Υπενθυμίζει την πολιτική του σχολείου για την άμεση αντιμετώπιση συμπεριφορών Ε.Βι.Ε. και προτρέπει τον/την μαθητή/τρια που εκφοβίζει να αναστοχαστεί τη συμπεριφορά του/της, να προβληματιστεί, να κατανοήσει την πράξη του/της και να αναλάβει την ευθύνη.
- Ενθαρρύνει τον/την μαθητή/τρια που εκφοβίζει να σκεφτεί τρόπους με τους οποίους θα μπορούσε να επανορθώσει.
- Προγραμματίζει νέα συνάντηση μαζί του/της, το συντομότερο δυνατόν και όχι αργότερα από μία εβδομάδα, για επανεξέταση της κατάστασης.

B.2 Συνάντηση με τους γονείς/κηδεμόνες του/της μαθητή/τριας που άσκησε Ενδοσχολική Βία και Εκφοβισμό

Ο/Η αρμόδιος/α εκπαιδευτικός:

- Επικοινωνεί το συντομότερο με τους γονείς/κηδεμόνες και τους ενημερώνει για το περιστατικό και την εφαρμογή της πολιτικής του σχολείου για την αντιμετώπιση συμπεριφορών Ε.ΒΙ.Ε. Στις περιπτώσεις που έχει προκληθεί σωματική βλάβη, έντονη ψυχική δυσφορία ή καταστροφή/κλοπή προσωπικών αντικειμένων είναι απαραίτητο η επικοινωνία να γίνει **άμεσα**.
- Καλεί τους γονείς/κηδεμόνες να προσέλθουν στο σχολείο για κατ' ιδίαν συνάντηση.
- Ζητά τη συνεργασία τους και την παροχή στήριξης προς το παιδί τους.
- Υπενθυμίζει την πολιτική - εσωτερικό κανονισμό του σχολείου και ενημερώνει ότι θα επικοινωνήσει εκ νέου μαζί τους για την διαχείριση της κατάστασης το συντομότερο.

Γ.1 Συνάντηση με τους ενισχυτές ή/και τους βοηθούς/συνεργούς εκείνων που άσκησαν Ενδοσχολική Βία και Εκφοβισμό

Σε περίπτωση που ο ενισχυτής ή/και ο βοηθός/συνεργός δεν είναι ένας/μία, αλλά περισσότεροι/ες, τότε γίνονται, στο μέτρο του εφικτού, ξεχωριστές συναντήσεις με τον καθένα/καθεμία.

Ο/Η αρμόδιος/α εκπαιδευτικός:

- Ενημερώνει τον/τη μαθητή/τρια ότι το σχολείο έχει λάβει γνώση για το/α περιστατικό/ά Ε.ΒΙ.Ε.
- Υπενθυμίζει την πολιτική του σχολείου για αυστηρή και δίκαιη αντιμετώπιση συμπεριφορών Ε.ΒΙ.Ε., βάσει του Εσωτερικού Κανονισμού Λειτουργίας του σχολείου, περί επιτρεπτής και μη επιτρεπτής συμπεριφοράς.
- Ακούει τη δική του/της εκδοχή (περιγραφή του γεγονότος, τρόποι αντίδρασής του/της ή μη αντίδρασής του/της και τους λόγους γι' αυτή τη στάση του/της).
- Ενθαρρύνει τον/τη μαθητή/τρια να προβληματιστεί για τη συμπεριφορά του/της, αναλογιζόμενος/η τη θέση εκείνου/ης που υπέστη Ε.ΒΙ.Ε., με σκοπό την καλλιέργεια ενσυναίσθησης.
- Προτρέπει τον/την μαθητή/τρια να σκεφτεί τρόπους με τους οποίους θα μπορούσε να βοηθήσει τον/τη μαθητή/τρια που έχει δεχτεί Ε.ΒΙ.Ε., για παράδειγμα να καλέσει κάποιο ενήλικο άτομο.

Γ.2 Συνάντηση με τους γονείς/κηδεμόνες του ενισχυτή ή/και του βοηθού/συνεργού εκείνων που άσκησαν Ενδοσχολική Βία και Εκφοβισμό

Σε περίπτωση που ο ενισχυτής ή/και ο βοηθός/συνεργός δεν είναι ένας/μία, αλλά περισσότεροι/ες, τότε γίνονται, εφόσον απαιτείται, ξεχωριστές συναντήσεις με τους γονείς/κηδεμόνες του/της καθενός/καθεμιάς.

Ο/Η αρμόδιος/α εκπαιδευτικός:

- Επικοινωνεί το συντομότερο με τους γονείς/κηδεμόνες και τους ενημερώνει για το περιστατικό και την εφαρμογή της πολιτικής του σχολείου στη διαχείρισή του. Στις περιπτώσεις που έχει προκληθεί σωματική βλάβη, έντονη ψυχική αναστάτωση ή καταστροφή/κλοπή προσωπικών αντικειμένων είναι απαραίτητο η ενημέρωση να γίνει **άμεσα**.
- Καλεί τους γονείς/κηδεμόνες να προσέλθουν στο σχολείο για κατ' ιδίαν συνάντηση.
- Ζητά τη συνεργασία τους και την παροχή στήριξης προς το παιδί τους.
- Ενημερώνει τους γονείς/κηδεμόνες ότι το σχολείο θα επικοινωνήσει εκ νέου μαζί τους για την αντιμετώπιση του περιστατικού.

ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση η επικοινωνία με τους γονείς/κηδεμόνες οργανώνεται από τον/την Διευθυντή/ντρια και τον/την Σύμβουλο Σχολικής Ζωής. Πρώτιστο μέλημα της ομάδας διαχείρισης του περιστατικού Ε.ΒΙ.Ε. είναι η ασφάλεια του/της μαθητή/τριας που φέρεται να υπέστη Ε.ΒΙ.Ε. Επιβάλλεται όπως οι διαδικασίες να ακολουθούνται με προσοχή, ώστε να αποφευχθεί η περαιτέρω στοχοποίηση του/της μαθητή/τριας που υφίσταται Ε.ΒΙ.Ε. Επισημαίνεται ότι στις περιπτώσεις που η αναφορά έγινε από μαθητή/τρια για κακοποίηση του/της από ενήλικα, το σχολείο ακολουθεί τη διαδικασία όπως προβλέπεται από τον Νόμο 3500/2006 – ΦΕΚ 232/Α'/24.10.2006³.

A.1 Συνάντηση με τον/τη μαθητή/τρια που φέρεται να υπέστη Ενδοσχολική Βία και Εκφοβισμό

Ο/Η αρμόδιος/α εκπαιδευτικός:

- Καθησυχάζει τον/τη μαθητή/τρια ότι έπραξε ορθά που προέβη σε αναφορά στην πλατφόρμα ή μίλησε στους γονείς/κηδεμόνες γι' αυτό που του/της συνέβη, αφού είναι σημαντικό ο/η μαθητής/τρια να αισθανθεί υποστήριξη και ασφάλεια στο σχολείο.
- Εξηγεί ότι δεν πρέπει να ανταποδώσει την πράξη Ε.ΒΙ.Ε., καθώς αυτή δεν είναι η σωστή αντίδραση και επιπλέον θα μπορούσε να χειροτερέψει τα πράγματα.
- Συλλέγει πληροφορίες όσον αφορά:
 - ✓ στα γεγονότα, στους/τις μαθητές/τριες που ασκούν Ε.ΒΙ.Ε., στον χώρο (π.χ. προαύλιο, διάδρομος, τουαλέτες, εκτός σχολείου), στον χρόνο (π.χ. διάλειμμα, ώρα του μαθήματος), σε τυχόν επαναληψιμότητα και στη συχνότητα επανάληψης,
 - ✓ στους μαθητές/τριες που ασκούν Ε.ΒΙ.Ε.,
 - ✓ στην ύπαρξη ή όχι παριστάμενων / παρατηρητών/τριών,
 - ✓ στο πώς αντιλαμβάνεται, νοσηματοδοτεί ο/η μαθητής/τρια τα γεγονότα,
 - ✓ στις ενέργειες του/της μαθητή/τριας για να προστατεύσει τον εαυτό του/της,
 - ✓ στις επιπτώσεις (π.χ. απουσίες από το σχολείο, μείωση σχολικής επίδοσης, αλλαγή διάθεσης και συμπεριφοράς).
- Διαβεβαιώνει ότι το σχολείο θα επιληφθεί του θέματος και θα κάνει ό,τι είναι απαραίτητο για την ασφάλεια και την προστασία του/της σύμφωνα με όσα ορίζονται στην πολιτική του σχολείου για την δίκαιη και αποτελεσματική αντιμετώπιση περιστατικών Ε.ΒΙ.Ε.
- Προγραμματίζει νέα συνάντηση μαζί του/της το συντομότερο δυνατόν, ενώ τον/τη διαβεβαιώνει ότι παραμένει στη διάθεσή του/της για ό,τι χρειαστεί και ότι θα ενημερωθούν σχετικά με το θέμα οι γονείς του.

A.2 Συνάντηση με τους γονείς/κηδεμόνες του/της μαθητή/τριας που φέρεται να υπέστη Ενδοσχολική Βία και Εκφοβισμό

Ο/Η αρμόδιος/α εκπαιδευτικός:

³Οι εκπαιδευτικοί γενικής και ειδικής αγωγής αποτελούν πρόσωπα με καθημερινή παρουσία στη ζωή του παιδιού και οφείλουν να μεριμνούν ώστε να αναγνωρίσουν τυχόν αλλαγές στη συμπεριφορά του ή αν του συμβαίνει κάτι. Στο πλαίσιο του ίδιου ρόλου έχουν τη ρητή υποχρέωση από το νόμο να καταγγείλουν περιστατικά κακοποίησης ή παραμέλησης που πληροφορούνται με οποιονδήποτε τρόπο ή διαπιστώνουν οι ίδιοι.
Βλ. και ΕΣΑ-ΚΑΠΑ-Π-Οδηγός-Εφαρμογής-Πρωτοκόλλου-Διαχείρισης-ΚαΠα-Π.pdf (ich-mhsw.gr).

- Επικοινωνεί το συντομότερο με τους γονείς/κηδεμόνες του/της μαθητή/τριας που φέρεται να υπέστη Ε.ΒΙ.Ε., τους ενημερώνει για την εφαρμογή της πολιτικής του σχολείου στην αντιμετώπιση συμπεριφορών Ε.ΒΙ.Ε. και τους διαβεβαιώνει ότι το σχολείο θα προβεί σε όλες τις απαραίτητες ενέργειες ώστε το παιδί τους να αισθανθεί ασφάλεια και φροντίδα που θα ενισχύσουν το αίσθημα του «ανήκειν» στο σχολείο. Σε περιπτώσεις που έχει προκληθεί σωματική βλάβη, έντονη ψυχική δυσφορία ή καταστροφή/κλοπή προσωπικών αντικειμένων, είναι απαραίτητο η επικοινωνία να γίνει άμεσα.
- Καλεί τους γονείς/κηδεμόνες να προσέλθουν στο σχολείο, σε περίπτωση που κρίνει χρήσιμο να υπάρξει κατ' ιδίαν συνάντηση μαζί τους.
- Ζητά τη συνεργασία τους και την παροχή στήριξης προς τον/τη μαθητή/τρια.
- Υπενθυμίζει την πολιτική - εσωτερικό κανονισμό του σχολείου και ενημερώνει ότι θα επικοινωνήσει εκ νέου μαζί τους για την διαχείριση της κατάστασης το συντομότερο.

Β.1 Συνάντηση με τον/την μαθητή/τρια που άσκησε Ενδοσχολική Βία και Εκφοβισμό

Ο/Η αρμόδιος/α εκπαιδευτικός:

- Ενημερώνει ότι το σχολείο έχει λάβει γνώση για το περιστατικό Ε.ΒΙ.Ε. στο οποίο εμπλέκεται.
- Επισημαίνει στον/τη μαθητή/τρια που φέρεται να άσκησε Ε.ΒΙ.Ε. ότι αυτές οι συμπεριφορές δεν γίνονται αποδεκτές, σύμφωνα και με την πολιτική του σχολείου.
- Δεν κατηγορεί και δεν κρίνει τον/την μαθητή/τρια και τον/την αντιμετωπίζει με σεβασμό ακούγοντας και τη δική του/της εξιστόρηση των γεγονότων που έλαβαν χώρα.
- Υπενθυμίζει την πολιτική του σχολείου για την άμεση αντιμετώπιση συμπεριφορών Ε.ΒΙ.Ε. και προτρέπει τον/την μαθητή/τρια που εκφοβίζει να αναστοχαστεί τη συμπεριφορά του/της, να προβληματιστεί, να κατανοήσει την πράξη του/της και να αναλάβει την ευθύνη.
- Ενθαρρύνει τον/την μαθητή/τρια που εκφοβίζει να σκεφτεί τρόπους με τους οποίους θα μπορούσε να επανορθώσει.
- Προγραμματίζει νέα συνάντηση μαζί του/της το συντομότερο δυνατόν, για επανεξέταση της κατάστασης.

Β.2 Συνάντηση με τους γονείς/κηδεμόνες του/της μαθητή/τριας που άσκησε Ενδοσχολική Βία και Εκφοβισμό

Ο/Η αρμόδιος/α εκπαιδευτικός:

- Επικοινωνεί το συντομότερο με τους γονείς/κηδεμόνες και τους ενημερώνει για το περιστατικό και την εφαρμογή της πολιτικής του σχολείου για την αντιμετώπιση συμπεριφορών Ε.ΒΙ.Ε. Στις περιπτώσεις που έχει προκληθεί σωματική βλάβη, έντονη ψυχική δυσφορία ή καταστροφή/κλοπή προσωπικών αντικειμένων είναι απαραίτητο η επικοινωνία να γίνει **άμεσα**.
- Καλεί τους γονείς/κηδεμόνες να προσέλθουν στο σχολείο για κατ' ιδίαν συνάντηση.
- Ζητά τη συνεργασία τους και την παροχή στήριξης προς το παιδί τους.
- Υπενθυμίζει την πολιτική και τον Εσωτερικό Κανονισμό Λειτουργίας του σχολείου και ενημερώνει ότι θα επικοινωνήσει εκ νέου μαζί τους για την διαχείριση της κατάστασης το συντομότερο.

Γ.1 Συνάντηση με τους ενισχυτές ή/και τους βοηθούς/συνεργούς εκείνων που άσκησαν Ενδοσχολική Βία και Εκφοβισμό

Σε περίπτωση που ο ενισχυτής ή/και ο βοηθός/συνεργός δεν είναι ένας/μία, αλλά περισσότεροι/ες, τότε γίνονται, στο μέτρο του εφικτού, ξεχωριστές συναντήσεις με τον καθένα/καθεμία.

Ο/Η αρμόδιος/α εκπαιδευτικός:

- Ενημερώνει τον/τη μαθητή/τρια ότι το σχολείο έχει λάβει γνώση για το/τα περιστατικό/ά Ε.ΒΙ.Ε.
- Υπενθυμίζει την πολιτική του σχολείου για αυστηρή και δίκαιη αντιμετώπιση συμπεριφορών Ε.ΒΙ.Ε., βάσει του Εσωτερικού Κανονισμού Λειτουργίας του σχολείου, περί επιτρεπτής και μη επιτρεπτής συμπεριφοράς.
- Ακούει τη δική του/της εκδοχή (περιγραφή του γεγονότος, τρόποι αντίδρασής του/της ή μη αντίδρασής του/της και τους λόγους γι' αυτή τη στάση του/της).
- Ενθαρρύνει τον/τη μαθητή/τρια να προβληματιστεί για τη συμπεριφορά του/της, αναλογιζόμενος/η τη θέση εκείνου/ης που υπέστη Ε.ΒΙ.Ε., με σκοπό την καλλιέργεια ενσυναίσθησης.
- Προτρέπει τον/τη μαθητή/τρια να σκεφτεί τρόπους με τους οποίους θα μπορούσε να βοηθήσει τον/τη μαθητή/τρια που έχει δεχτεί Ε.ΒΙ.Ε., για παράδειγμα να καλέσει κάποιο ενήλικο άτομο.

Γ.2 Συνάντηση με τους γονείς/κηδεμόνες του ενισχυτή ή/και του βοηθού/συνεργού εκείνων που άσκησαν Ενδοσχολική Βία και Εκφοβισμό

Σε περίπτωση που ο ενισχυτής ή/και ο βοηθός/συνεργός δεν είναι ένας/μία, αλλά περισσότεροι/ες, τότε γίνονται, εφόσον απαιτείται, ξεχωριστές συναντήσεις με τους γονείς/κηδεμόνες του/της καθενός/καθεμιάς.

Ο/Η αρμόδιος/α εκπαιδευτικός:

- Επικοινωνεί το συντομότερο με τους γονείς/κηδεμόνες και τους ενημερώνει για το περιστατικό και την εφαρμογή της πολιτικής του σχολείου στη διαχείρισή του. Στις περιπτώσεις που έχει προκληθεί σωματική βλάβη, έντονη ψυχική αναστάτωση ή καταστροφή/κλοπή προσωπικών αντικειμένων είναι απαραίτητο η ενημέρωση να γίνει **άμεσα**.
- Καλεί τους γονείς/κηδεμόνες να προσέλθουν στο σχολείο για κατ' ιδίαν συνάντηση.
- Ζητά τη συνεργασία τους και την παροχή στήριξης προς το παιδί τους.
- Ενημερώνει τους γονείς/κηδεμόνες ότι το σχολείο θα επικοινωνήσει εκ νέου μαζί τους για την αντιμετώπιση του περιστατικού.

ΒΗΜΑ 2: ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΕΠΙΠΕΔΟΥ ΣΟΒΑΡΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΟΥ

Σκοπός: Συνεκτιμώντας τις πληροφορίες που έχουν συλλεχθεί, ο Διευθυντής του σχολείου και ο αρμόδιος εκπαιδευτικός στην περίπτωση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης ή ο Διευθυντής και ο Σύμβουλος Σχολικής Ζωής στην περίπτωση της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης αποφασίζουν από κοινού την ενδεδειγμένη διαχείριση του περιστατικού, ανάλογα με το επίπεδο σοβαρότητάς του. Καλό είναι να λαμβάνεται υπόψη η συχνότητα και η/οι μορφή/μορφές της Ε.ΒΙ.Ε. σε σχέση με τις συνέπειες που έχει στον/τη μαθητή/τρια.

• Ήπιο:

- i) υποβιβαστικά ή κοροϊδευτικά σχόλια, σαρκασμός, ειρωνεία
- ii) περιστασιακός κοινωνικός αποκλεισμός (π.χ. από παιχνίδια, ομάδες, προσκλήσεις σε πάρτι), που δεν έχουν συμβεί ποτέ ή σπάνια στο παρελθόν και είναι πολύ απίθανο να επαναληφθούν.

• Μέτριο:

- i) απειλές για τη σωματική ακεραιότητα,
- ii) σωματική βία: σπρωξιές, κλωτσιές, δαγκωνιές, γροθιές, χαστούκια, τράβηγμα μαλλιών, τσιμπιές, κ.λπ.,
- iii) λεκτική βία: βρισιές, κοροϊδευτικά σχόλια ή παρωνύμια (παρατσούκλια),

- iv) έκφραση απειλών με σκοπό την ταπείνωση και τον εξευτελισμό χωρίς σεξουαλικά υπονοούμενα,
- v) διασπορά φημών,
- vi) συκοφαντικά τοιχογραφήματα (graffiti),
- vii) κλοπή προσωπικών αντικειμένων αξίας (π.χ. κινητό τηλέφωνο, μπουφάν, παπούτσια),

viii) ρατσιστικά σχόλια συστηματικά και/ή με πιο έντονο χαρακτήρα διακρίσεις στη βάση των θρησκευτικών πεποιθήσεων, της εθνικής καταγωγής, της φυλής, του φύλου, του σεξουαλικού προσανατολισμού, της ταυτότητας φύλου, της έκφρασης ή των χαρακτηριστικών φύλου, της αναπηρίας, της κατάστασης υγείας,

ix) συστηματικός κοινωνικός αποκλεισμός,

x) περιπτώσεις διαδικτυακής Ε.ΒΙ.Ε., όπως απρεπή, προσβλητικά ή ενοχλητικά μηνύματα μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (dissing), σε μέσα κοινωνικής δικτύωσης (social media), σε ομαδικές συνομιλίες μέσω υπολογιστή ή κινητής συσκευής (chatting), δημιουργία ιστοσελίδων με σκοπό τη γελοιοποίηση, δημοσίευση στο διαδίκτυο ή τον διαμοιρασμό με άλλους/ες μη κολακευτικών φωτογραφιών, βίντεο ή σχεδίων χωρίς την έγκριση του ατόμου, διαδικτυακή παρακολούθηση (cyberstalking), διαδικτυακή έκθεση του ατόμου με προσωπικά του δεδομένα (doxxing), τοξικός/εμπρηστικός λόγος - τρολάρισμα (trolling), ταπεινωτική σωματική επίθεση που εκτίθεται διαδικτυακά (happyslapping) κ.λπ.

Σε όλα τα παραπάνω, κριτήριο, συνήθως, αποτελεί η συχνότητα εμφάνισης δύο-τρεις φορές στο πρόσφατο παρελθόν και η πιθανότητα επανάληψης.

• Σοβαρό:

- i) ρατσιστικά σχόλια, συστηματικά και/ή με πιο έντονο χαρακτήρα,
- ii) συστηματικές απειλές κατά της σωματικής ακεραιότητας,
- iii) συστηματική σεξουαλική παρενόχληση,
- iv) έστω και άπαξ (τουλάχιστον) πρόκληση σοβαρής σωματικής βλάβης (ανεξάρτητα από το εάν χρήζει ιατρικής φροντίδας),
- v) σεξουαλική βία,
- vi) ομαδική βία,
- vii) διαδικτυακή Ε.ΒΙ.Ε.: απειλές κατά της ζωής, μη συναινετική προβολή προσωπικών στιγμών (π.χ. άσεμνων φωτογραφιών), συστηματική παρακολούθηση (cyberstalking), υποκλοπή λογαριασμού για οικονομική εξαπάτηση, παρέμβαση στον προσωπικό λογαριασμό κοινωνικής δικτύωσης, απόπειρες αποπλάνησης τύπου sexting ή grooming, προτροπή για αυτοκτονία.

ΒΗΜΑ 3: ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΟΥ

Η διμελής ομάδα των υπεύθυνων αποδεκτών αναφορών της σχολικής μονάδας αναλαμβάνει τη διαχείριση του κάθε περιστατικού, σε συνεργασία με τον/την υπεύθυνο/η εκπαιδευτικό του τμήματος. Ανάλογα με τη σοβαρότητα του περιστατικού, ζητείται και η συνδρομή του/της σχολικού ψυχολόγου ή/και κοινωνικού λειτουργού.

Σε περίπτωση Ενδοσχολικής Βίας και Εκφοβισμού σε βάρος μαθητή/τριας με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, στη διαχείριση του περιστατικού συμμετέχουν και οι εκπαιδευτικοί ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης της σχολικής μονάδας.

Επισημαίνεται ότι η Τετραμελής Ομάδα Δράσης της αρμόδιας Διεύθυνσης Εκπαίδευσης παρακολουθεί, επιβλέπει και συνεπικουρεί τη σχολική μονάδα στον χειρισμό των περιστατικών, ιδιαίτερα εκείνων που έχουν αντίκτυπο στη σχολική και στην κοινωνική ζωή. Επιλαμβάνεται, επισταμένως και συστηματικά, αν παρατηρείται καθυστέρηση στον χειρισμό και την αντιμετώπιση σοβαρών περιστατικών Ε.ΒΙ.Ε. ή σημειώνεται αδυναμία επίλυσης του περιστατικού, επί του οποίου υπεβλήθη η αναφορά.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΩΝ

1. Παιδαγωγική συνεδρίαση για την ενημέρωση και τη διαχείριση του περιστατικού.
2. Παρέμβαση σε ατομικό επίπεδο ανάλογα με τον/την εμπλεκόμενο/η μαθητή/τρια και τις ανάγκες του/της (π.χ. ενδυνάμωση του/της μαθητή/τριας, καλλιέργεια ενσυναίσθησης και εμπλουτισμός της οπτικής του άλλου, ενσυνειδητότητα κ.ά.).
3. Συνεργασία με τους γονείς των εμπλεκόμενων μαθητών/τριών.
4. Παρέμβαση σε επίπεδο τάξης.
 - 4.1 Ρητή δέσμευση στην τήρηση του Εσωτερικού Κανονισμού Λειτουργίας του σχολείου.
 - 4.2 Δράσεις και προγράμματα ευαισθητοποίησης σε θέματα Ενδοσχολικής Βίας και Εκφοβισμού.
 - 4.3 Ευαισθητοποίηση σε θέματα επίλυσης συγκρούσεων, ασκήσεων ενσυνειδητότητας κ.ά.
5. Παρέμβαση σε επίπεδο σχολείου.
 - 5.1 Αυστηρή τήρηση της εφημερίας από τους/τις εκπαιδευτικούς (που να καλύπτει όλους τους χώρους του σχολείου – προαύλιο, τουαλέτες, διαδρόμους, αίθουσες).
 - 5.2 Υλοποίηση προγραμμάτων πρόληψης και προαγωγής ψυχικής υγείας.
6. Συνεργασία με το αρμόδιο ΚΕ.Δ.Α.Σ.Υ.
7. Συνεργασία με Ε.Δ.Υ. - παραπομπή στον/τη σχολικό ψυχολόγο ή/και κοινωνικό λειτουργό στην περίπτωση που ο/η μαθητής/τρια παρουσιάζει σωματικά συμπτώματα ή/και αλλαγές στη διάθεση και στη συμπεριφορά του/της.
8. Συνάντηση/επικοινωνία με τους γονείς για λήψη βοήθειας από υπηρεσία ψυχικής υγείας παιδιών και εφήβων (στην περίπτωση που ο/η σχολικός ψυχολόγος ή κοινωνικός λειτουργός κρίνει ότι χρειάζεται εξειδικευμένη υποστήριξη).

ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΩΝ

“Εκτός αρμοδιότητας της πλατφόρμας” θεωρείται μια αναφορά για ένα περιστατικό, το οποίο μπορεί να εμπίπτει, μεν, στην αρμοδιότητα του σχολείου και να απαιτεί την κατάλληλη παρέμβαση με παιδαγωγικούς και άλλους χειρισμούς, αλλά δε συνιστά Ενδοσχολική Βία και Εκφοβισμό, σύμφωνα με το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 4 του Ν. 5029/2023⁴, όπως, για παράδειγμα, ένα περιστατικό βανδαλισμού και καταστροφής σχολικής περιουσίας. Σε αυτού του είδους τις περιπτώσεις, το περιστατικό δεν εξετάζεται στο πλαίσιο της πλατφόρμας.

«Αβάσιμη» θεωρείται μια αναφορά η οποία, μετά τη διερεύνηση του περιστατικού, έχει αξιολογηθεί αιτιολογημένα ως ανυποστήρικτη ή αναπόδεικτη. Ως εκ τούτου, δεν εξετάζεται περαιτέρω.

⁴Βλ. «Ενδοσχολική Βία και Εκφοβισμός: Ορισμοί και εννοιολογικό πλαίσιο».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ανδρέου, Ε. (2011). *Χορεύοντας με τους λύκους*. Αθήνα: Εκδόσεις Επίκεντρο.
- Αντωνίου, Α.-Σ. (2014). Ψυχική υγεία και υπαρξιακό άγχος παιδιών και εφήβων: Ο ρόλος της πνευματικότητας και της θρησκευτικότητας. Στο Ι. Ε. Θεοδωρόπουλος (Επιμ.), *Όμμασιν ἄλλοις* (σσ. 1-21). Essen: Oldib-Verlag.
- Αντωνίου, Α.-Σ. (2023, Μάρτιος 3). Πρόληψη των φαινομένων βίας και εκφοβισμού στο σχολείο, *Πρώτο Θέμα*. Ανακτήθηκε στο: <https://www.protothema.gr/blogs/alexandros-stamatios-adoniou/article/1347024/prolipsi-ton-fainomenon-vias-kai-ekfovismou-sto-sholeio/>
- Αντωνίου, Α.-Σ. (2024). Φαινόμενα εκφοβισμού και ενδοσχολικής βίας σε εφήβους ΛΟΑΤΚΙ+, *Hub ΕΚΠΑ*. Ανακτήθηκε στο: <https://hub.uoa.gr/bullying-and-intra-school-violence-lgbtq-teenagers-article-antoniou/>
- Antoniou, A.-S., & Cooper, C. L. (Eds.) (2023). *Mental health, well-being and stress of children and adolescents*. Αθήνα: Εκδόσεις Π.Χ. Πασχαλίδης-Broken Hill Publisher.
- Antoniou, A. S., & Drosos, N. (2017). Coping strategies of Greek 6th grade students: Their relationship with anxiety and trait emotional intelligence. *International Journal of Learning, Teaching and educational Research*, 16(1), 57-71.
- Αντωνίου, Α.-Σ., & Θεοδωρίτση, Ι.-Ι. (2019). Συμβουλευτική παρέμβαση προς τους εμπλεκόμενους σε περιστατικά σχολικού εκφοβισμού. Στο Ν. Καβαλά-Μυλωνά, Ο. Καλούρη, Φ. Κατσαμπούρη, Α. Μπότου, Ε. Κατσιγιάννη, Ι. Κοντζίνου, & Ν. Τσέργας (Επιμ.), *Σκέψεις, Απόψεις και Προβληματισμοί σε Θέματα Συμβουλευτικής και Επαγγελματικού Προσανατολισμού* (σελ. 11-41). Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο.
- Antoniou, A.-S., Kaprara, N., & Drosos, N. (2016). The relationship between trait emotional intelligence and vocational interests of Greek 10th and 11th Grade Students. *Psychology*, 7(04), 523-532.
- Antoniou, A.-S., & Karteris, V. (2017). Factors influencing the occurrence of anxiety levels in childhood and coping strategies. *European Journal of Special Education Research*, 2(6), 1-21.
- Antoniou, A.-S., Polychroni, F., & Kotroni, C. (2009). Working with students with special educational needs in Greece: Teachers' stressors and coping strategies. *International Journal of Special Education*, 24(1), 100-111.
- Αντωνίου, Α.-Σ., Παλιβάκου, Ε., & Νιαστή, Κ. (2024). Σχολικός εκφοβισμός σε μαθητές με αναπηρίες και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Πρόληψη και αντιμετώπιση. Στο Α.-Σ. Αντωνίου (Επιμ.), *Σύγχρονες Προσεγγίσεις στην Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση* (σσ. 89-106). Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.
- Αντωνίου, Α.-Σ., & Πολυχρόνη, Φ. (2006). Καταστάσεις στρες σε παιδιά και εφήβους. Στο Μ. Λουμάκου, & Λ. Μπεζέ (Επιμ.), *Το Παιδί και τα Δικαιώματά του* (σσ. 99-144). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Baron-Cohen, S. (2012). *Zero degrees of Empathy*. London: Penguin.
- Γάκης, Κ., & Αντωνίου, Α.-Σ. (2018). Σχολικός και ηλεκτρονικός εκφοβισμός: Ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά μαθητών με και χωρίς ΔΕΠ/Υ που σχετίζονται με το φαινόμενο. *Νέα Παιδεία*, 168, 70-87.
- Γάκης, Κ., & Αντωνίου, Α. Σ. (2021). Κοινωνική και συναισθηματική επάρκεια μαθητών με και χωρίς ΔΕΠ/Υ που εμπλέκονται σε περιστατικά εκφοβισμού. *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, 19(73), 50-77.
- Γάκης, Κ., Αντωνίου, Α.-Σ., & Καλούρη, Ρ. (2016). Προβλήματα ενδοσχολικής συμπεριφοράς και σχολικός εκφοβισμός: Τρόποι συμβουλευτικής παρέμβασης στη σχολική μονάδα. *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*, 108, 37-49.
- Γεραρής, Η. (2016). Περιστατικά σχολικού εκφοβισμού σε μαθητές με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες – Πρόληψη και παρέμβαση. Στο Γ. Παπαδάτος, Στ. Πολυχρονοπούλου, Α. Μπαστέα (Επιμ.). *4ο Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης* (Τόμος Β, σσ. 557-563). Αθήνα: Ε.Κ.Π.Α. Τομέας Ειδικής Αγωγής και Ψυχολογίας Π.Τ.Δ.Ε. Κέντρο Μελέτης και Ψυχοφυσιολογίας και Εκπαίδευσης.

- Chatzitheohari, S., Parsons, S., & Platt, L. (2015). *Bullying experiences among disabled children and young people in England: Evidence from two longitudinal studies*. London: Department of Quantitative Social Science, Institute of Education, University of London.
- Γιωτάκος, Ο., Τσιλιάκου, Μ., Τσίτσικα, Α., Τσουβέλας, Γ. (2014). *Νέες μορφές κακοποίησης παιδιού και εφήβου*. Αθήνα: Εκδόσεις ΒΗΤΑ.
- Γυφτοπούλου, Α., Κυριάκου, Κ., Σταμάτη, Δ., & Νικολαΐδης, Γ. (2016). Οδηγός Εφαρμογής του Πρωτοκόλλου Διερεύνησης, Διάγνωσης και Διαχείρισης κακοποίησης - παραμέλησης παιδιών για Επαγγελματίες, Ανακτήθηκε στο: [ΕΣΑ-ΚΑΠΑ-Π-Οδηγός-Εφαρμογής-Πρωτοκόλλου-Διαχείρισης-ΚαΠα-Π.pdf \(ich-mhsw.gr\)](http://www.esa-ka-pa-pi-odhgog-efarmoghs-prwtokollou-diaxeirishs-ka-pa-pi.pdf)
- Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Ειδική Επιτροπή Μελέτης των Ομάδων Ενδοσχολικής Βίας). Δ/ση έκδοσης Α. Γ. Μαραγκοπούλου (2011). *Ομαδική Βία και Επιθετικότητα στα σχολεία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Ζαχαρίου, Ε. Σ., & Αντωνίου, Α.-Σ. (2016). Ο ρόλος των παρατηρητών στα επεισόδια σχολικού εκφοβισμού – Προτάσεις παρέμβασης. Στο *Πρακτικά 5ου Πανελλήνιου Συνεδρίου Επιστημών Εκπαίδευσης: Λειτουργίες νόησης και λόγου στη συμπεριφορά, στην εκπαίδευση και στην ειδική αγωγή* (σσ. 492-501). Αθήνα: Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Hardy, K.V., Laszloffy, T.A. (2007). *Teenswhohurt*. London: The Guilford Press.
- Θεμελή, Ο (2014). *Τα παιδιά καταθέτει*. Αθήνα: Εκδόσεις ΤΟΠΟΣ.
- Hyman, I., Bryony Kay, B., Tabori, A., Weber, M., Mahon, M., & Cohen, I., (2006). Bullying: Theory, Research and Interventions. In C. M. Evertson & C. S. Weinstein (Eds.), *Handbook of Classroom Management: Research, Practice, and Contemporary Issues* (pp. 855-886). Abingdon: Routledge.
- Kampoli, G. D., Antoniou, A. S., Artemiadis, A., Chrousos, G. P., & Darviri, C. (2017). Investigating the association between school bullying and specific stressors in children and adolescents. *Psychology*, 8(14), 2398-2409.
- Kyriakides, L., Creemers, B. P. M., Muijs, D., Rekers-Mombarg, L., Papastyliou, D., Van Petegem, P., & Pearson, D. (2014). Using the dynamic model of educational effectiveness to design strategies and actions to face bullying. *School Effectiveness and School Improvement*, 25(1), 83-104.
- Kyriakides, L., Creemers, B. P., Papastyliou, D., & Papadatou-Pastou, M. (2014). Improving the school learning environment to reduce bullying: An experimental study. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 58(4), 453-478.
- Lebrun-Harris, L. A., Sherman, L. J., Limber, S. P., Miller, B. D., & Edgerton, E. A. (2019). Bullying victimization and perpetration among US children and adolescents: 2016 National Survey of Children's Health. *Journal of Child and Family Studies*, 28, 2543-2557.
- Mitsopoulou, E., & Giovazolias, T. (2015). Personality traits, empathy and bullying behavior: A meta-analytic approach. *Aggression and Violent Behavior*, 21, 61-72.
- Orpinas, P., & Horne, A. M. (2006). *Bullying prevention: Creating a positive school climate and developing social competence*. Washington, D.C.: American Psychological Association.
- Papastyliou D., Kaila M., & Polychronopoulos, M. (2009). Teachers' Burnout, Depression, Role Conflict – Ambiguity. *Journal of Social Psychology of Education*, 12, 295-314.
- Παρατηρητήριο για τη Βία στο Σχολείο (ΠΑ.ΒΙ.Σ.) (2024). *Πρόληψη και διαχείριση περιστατικών σχολικού εκφοβισμού*. Λευκωσία: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου. Ανακτήθηκε στο: https://www.pi.ac.cy/pi/index.php?option=com_content&view=article&id=3088&Itemid=505&lang=el
- Πετρόπουλος, Ν., & Παπαστυλιανού, Α. (2001). *Μορφές επιθετικότητας βίας και Διαμαρτυρίας στο σχολικό χώρο*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.

- Παπαστυλιανού, Α. (2002). Επιθετικότητα και βία στο σχολικό χώρο. Παράγοντες πρόκλησης και προτάσεις πρόληψης - παρέμβασης, *Ποινικός Λόγος*, 4, 865-885.
- Shepherd, J., Pickett, K., Dewhurst, S., Byrne, J., Speller, V., Grace, M., Almond, P., & Roderick, P. (2016). Initial teacher training to promote health and well-being in schools – A systematic review of effectiveness, barriers and facilitators. *Health Education Journal*, 75(6), 721-735.
- Swearer, S. M., Espelage, D. L., & Napolitano, S. A. (2009). *Bullying prevention and intervention: Realistic strategies for schools*. New York, NY: Guilford. 25
- Travers, C. J., & Cooper, C. L. (1996). *Teachers under Stress. Stress in the Teaching 1 Profession*. London: Routledge
- van der Zanden, P. J. A. C., Denessen, E. J. P. G., & Scholte, R. H. J. (2015). The 9 effects of general interpersonal and bullying-specific teacher behaviors on pupils' 10 bullying behaviors at school. *School Psychology International*, 36(5), 467-481.